

Purim

Zsidók farsangja, zsidó karnevál

A naptár végén áll a legvidámabb zsidó ünnep, a *purim*. Egyszerre szilveszter estéje és Saturnalia, farsang és karnevál, sőt, mint a nem zsidó világban, falun, a disznóvágás kóstolója és a betlehemezés: mindez egy napon, közel a tavaszi napéjegyenlőséghez. A zsidó naptár tizenkettedik hónapja, *adár*, télutó. Rendszeresen február–márciusra esik, szökőévben, amelyben eggyel több hónap van, március–április tájára. Az ünnep *adár* – szökőévben, hogy valóban az év utolsó hónapja legyen, a második *adár* – középső napja: *adár* 14 vagy a “fallal körülkerített” városokban megkülönböztetőleg *adár* 15. Éppen egy hónappal *peszah* előtt. Az előző nap, *adár* 13, böjtnap, Eszter böjtte. Az ünnep történetét a bibliai Eszter könyve adja meg, és egyáltalán, Eszter könyve áll a középpontjában. Ahasvéros király idején a perzsa udvar főminisztere, a gonosz Hámán a zsidók elpusztítását tervezte az egész birodalomban. Eszter vagy Hadassza, a király szépséges és népéhez hűséges zsidó felesége egy zsidó udvari főember, Mordekhaj kérésére, hogy hárítsa el a veszedelmet, három napnyi böjt után lakomára hívta meg a királyt és Hámánt, a király előtt felfedte a főminiszter szándékát, és ezzel megakadályozta a zsidók meggyilkolását; maga Hámán került, fiaival együtt, akasztófára. Susán, az iráni Szúsza, tavaszkonként az Akhaimenida dinasztia fővárosa, és az egész zsidóság megünnepelte a megmenekülést. A *purim*, héber többes számban, mezopotámiai (akkád) eredetű szó, *púru*, “sorsvetés”. Sorsvetéssel akarta Hámán eldönteni, melyik napon pusztítson el minden zsidót a hatalmas perzsa birodalomban. A “fallal körülkerített” város a régiségben nagyvárost jelent, a *Susán-purim* második időpontja, *adár* 15, volt érvényes Jeruzsálemre, a középkorban Budára is.

Az ünnepnek több szintje van: a zsinagógában, otthon, az utcán. Négy előírás érvényes erre a napra: a *Megilla* felolvasása, jótékony adomány, ajándékküldés, ünnepi étkezés.

A zsinagógában aznap Eszter könyvét olvassák. A tekercs (*megilla*) hasonlít a Tóra-tekercshez, pergamenre írják, rituális szabályok szerint, *kóser*, de nem két rúdja van, föltekerni, mint a Tórának, amelynél hetiszakasról hetiszakasra egy év alatt jutnak a tekercs végére, csak egy: a Megillát már a szertartás kezdetén végig kigöngyölik, azon a napon végigolvassák az egész könyvet, az előestén is, másnap reggel is. Egyebekben is különbözik a Tórától: a kéziratot gyakran díszítik, növényi minták és a hasábok fölött miniatúrákban a történet ember alakos jelenetei kísérik a szöveget, az archaikus tekercs-forma és a díszítés jelzi, hogy becsben csak a Tóra áll Eszter könyve fölött. A *Megilla* felolvasásán mindenkinek részt kell vennie, abbahagyva akár legfontosabb munkáját. A szertartás résztvevői élénken követik a cselekmény mozzanatait. Azokat a mondatokat, amelyek arról szólnak, hogy Mordekhaj megszabadította a zsidókat a pusztulástól, a kántorral együtt nagy hangon vele együtt mondja az egész gyülekezet. Hámán említésekor hangosan dobognak a lábukkal (*Hámán-slogen / Hámán-klopfen*), akasztófára felhúzott tíz fiának nevét egy szuszra, hadarva sorolják.

Otthon, baráti körben az ünnepen ajándékot kell adni, alamizsnát osztani. Az ajándékot ki-ki küldi, ezért a neve *misloah manot*, “adagok küldése”, askenázi zsidó kiejtéssel, mint Magyarországon is, *slahmónesz*. A *manot* többes szám: az ajándék legalább kétféle legyen, sütemény, étel, az egyik azonnal fogyasztható. Vinni sietve

kell. Adományt kell adni a szegényeknek (*mattanot la-evjonim*), legalább három “adag”-ot, mert háromszor van említve a Bibliában (Ex. 30,11 skk.), vagy pedig a családtagok száma szerint; az “adag” hagyományosan pénz: fél *sekel*. Kapjon belőle nem zsidó koldus is, két zsidó, egy nem zsidó. Az ünnepi lakoma (*purim szeuda*) asztalára alkalmi ételek kerülnek (*szeudat purim*): sós vízben főzött bab (Dániel kóser eledele a babylóni fogságban, Eszter királyné a perzsa udvarban), hal (*adár* jegye a zódiakusban), édes töltöttkáposzta (*megilla-kraut / megillokroj*), különleges sütemények, mint a Hámán-fül (*ozné Hámán / hamanoren*) vagy Hámán-táska (*hamantaschen / homentas*): háromszögletűre összehajtott tészta, mákkal, szilvalekvárral, aszalt szilvával töltve, bejgli vagy kindli, mézeskalács (*lejekh*), “(Eszter) királyné koronája” (*malcheszbreitel*). Bor is. Egyébként a szertartásrend szigorúan szabályozza a bor alkalmanként megengedett adagját. Ezen a napon azonban az önmegtartóztatás leginkább vízzel ajánlatos. Purimkor szinte vallási előírásnak számít, még a *Sulhan arukh* is elismeri, hogy az ünnep parancsának tesz eleget, aki ezen a napon nem tudja megkülönböztetni (*ad de-lo jádá*) egymástól Hámánt és Mordekhajt, nem tudja, átkot mond-e Hámánra vagy áldást Mordekhajra.

Az utcán estefelé karneváli vigalom támad. A *purim* csak tömegben igazi. Estére az ünnep kihömpölyög az utcákra. Fiúk, lányok járnak kereplőkkel (*gregar*), csörgőkkel (*homen-klapper*), a cipők talpára írva Hámán neve, hogy megtiporják, a gyerekek házról házra mennek, bezörgetnek, versiket mondanak, adományt kérnek. A vidámság tetőpontján tűzbe vetik Hámán rongyból készített bábját. Az alakoskodók tréfákra kihelyezett, kifacsart változatban előadják az ünnep történetét (*purim-spil*), régen, persze, jiddisül, rímes versezetben, rögtönzések is megengedettek. A *purim*-játék szereplői többnyire jesiva-bócherek voltak, maszkban, maskarában. Maszk mutatta, ki Hámán, ki Mordekhaj, nehogy személyessé válják a szerep. A játékot narrátor (*lojfer, sreiber*) vagy mókamester, “pojáca” (*pajac*) vezette, és nem hiányozhatott belőle a vaskosabb tréfa sem. Purimkor a Biblia kikerült az utcára, vidámsággá vált. Megelevenedtek a bibliai történetek: Józsefet eladják a testvérei, megkísérti Potifárné, Dávid szembeszáll Góliáttal; szinte minden hagyományos történet, amelyből paródiát lehet formálni, Júda és az út szélére kiálló Támár, Hanna terhessége a templom felkeresése után, a Salamonhoz ítéletért folyamodó asszonyok stb. Ilyenkor szabad volt kicsúfolni a rabbit is: a *purim-rabbi*, esendő, nevetnivaló alak, kifacsart talmudi okoskodással, tréfás eszméket fejteget vidám közönsége előtt. Rabbi Elimelekh, a klezmer-dalok kedvenc figurája ilyen. A “részegek éjjelén” (*lél sikkorim*) sikamlós nótácskákat is előadtak a kántorok (*hazzán*) stílusában, tréfaképpen, gúnyosan, a rögtönzéseket a *badchen* vagy – lengyelesen – *marsalik* vezette. A *purim*-játék ma már legfeljebb a nagy hászid községekben él, és az irodalomban.

A *purim*nak Magyarországon is van kis irodalma. Egy kitért olasz zsidó (Paolo Sebastiano Medici / Jisraél Méir Levin) keresztény hittérítő munkája (*Riti e costumi degli Ebrei*, 1736), amelyet magyarországi pálos szerzetes (Rosthy Miklós) tett át latinra (1758), és amelyet ebből kétszer is lefordítottak magyarra (Pétsett, 1783; Ungvárott, 1889), az elhallgatott eredeti zsidó forrás (Leon / Jehuda Arje Modena, *Historia de gli riti hebraici*, nyomtatásban először 1637) nyomán, amelyből pozitív anyagának javát vette, és amelyhez polémikus megjegyzéseit fűzte: *A zsidók szertartásai és szokásai* érzékletes leírást adott Hámán kidobogásáról: “Valahányszor olvasás közben Aman nevét felemlítik, lábaikkal nagy dobogást visznek véghez, a gyermekek pedig e célra készített kalapácsokkal, mozsártörökkel ütik a padokat,

mintha ellenségük fejét zúznák szét...” Kölcsey Antónia (1821–1876), a “Hymnus”-költő unokahúga valóságos irodalmi miniatúrában írta le naplójában (1839) egy tiszántúli falucska, Cseke zsidóinak *purim*-ünnepét. “Minden sidó nagy vigalomba vala s jó napot csinált magának. Nehányan pásztoroknak öltözködének, siros gubák-s bundákba, és egy lovag sidót kísérének, ki mindenféle rongyokkal beaggatva vala; örömrivalgásokkal futottak utána a sidó gyermekek is. E különös menet végig jár a falut, s minden Abrahám unokája háza előtt megállott, hol kész lakoma várá őt. Ők mindnyájan boldogok voltak ma, boldogabbak, mint bár mily örömittas úr a velencei, vagy római Carnevalba.” Kiss József (1843–1921), a nagyvárossá fejlődő Pest öntudatos zsidó költője álneven (Szentesi Rudolf) kiadott ponyvaregényben (*Budapesti rejtelmek*) idézte meg a Király utca ünnepi sokadalmát (Pest: Deutsch, 1874, Második rész, III. kötet, 8. fejezet). Az 1870-es évek elején Pesten így ünnepeltek: “(...) Lépten-nyomon egy-egy süteményhordó gyerekbe botlunk, kinek sugárzó arcára fel van írva a mai nap öröme. Ha két kaftán találkozik egymással a járdán, barátságosan üdvözlök egymást: *Güt pürim*, azután továbbmennek. Itt-ott egyszerre összetorlódik a néphullámozás. Valami érdekesebb maskara vonta magára a közfigyelmet. Mert az egész utca tele van álarcosokkal: harlequinek, kéményseprők, parasztleányok és leányok, tótok... Hogy az álarcosok tettlegességnek is ki vannak téve a publikum részéről, azt mindenki elképzelheti, ki e publikumot közelebbről ismeri. Azért minden álaros menet egy-egy csoport véderő kíséretében járja be az utcát és a kávéházakat. Apró csetepaték azonban még így is előfordulnak: a városi kapitányság ez éjszakára egy pár lovas trabantot is fel szokott állítani a Király utcában... A kávéházak előtt, ahonnan az ének és zene az utcára kiszól, legsűrűbb szokott lenni a néptömeg: az álarcosok körül kör képződik, és azok elkezdik a Szent Dávid táncát járni, hogy csak úgy dül bele a publikum. A Teleki [kávéház] előtt három-négy kaftános lengyel zsidó hosszú, gondozott huncutkával halántékaik felett egy zsidó nótára gyűjtanak rá, és táncra egyengetik lábaikat. Kissé befűtött nekik a mai nap öröme, és a bor gőze fejükbe szállt; nagyokat kortyantanak, és szédületesen járnak a megnevezhetetlen táncot... A Király utcán minden esztendőben megújulnak ugyanazok a képek, ugyanazok a jelenetek és örömvígság, lankadatlan teljességben őrzik a *purim* éj hagyományát, és ez mindörökké így lesz, még akkor is, ha a Messiásnak egyszer eszébe jutna a Király utcába bekukkantani.”

Komoróczy Géza

A *purim* a folyó évben március 14-re esik. Böröcz Andrásnak Purim címmel a napokban kiállításra nyílik Pécsen; az írás erre az alkalomra készült.